

INGLIZ VA O‘ZBEK NASRIDA OILA KONSEPTI

Tosheva Mamlakat Rustamovna

Mustaqil tadqiqotchi

E-mail: mamlakattosheva7@gmail.comDOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21932490>

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi o‘zbek va ingliz nasriy asarlarida “oila” konseptining lisoniy va madaniy xususiyatlari qiyosiy-lingvomadaniy tahlil asosida tadqiq etilgan. Ikki xil madaniyatga mansub badiiy matnlarda oila tushunchasining semantik tarkibi, gender rollari va konseptual metaforalari ochib berilgan. Tahlillar natijasida o‘zbek nasrida oila ko‘proq jamoaviylik va an‘analarga timsoli, ingliz nasrida esa shaxsiy erkinlik hamda psixologik muhit sifatida namoyon bo‘lishi ilmiy asoslangan.

Kalit so‘zlar: oila konsepti, lingvomadaniyat, o‘zbek nasri, ingliz nasri, qiyosiy tahlil, kollektivizm, individualizm, gender rollari.

Аннотация. В данных тезисах на основе сравнительно-лингвокультурологического анализа исследуются языковые и культурные особенности концепта «семья» в узбекской и английской прозе. Раскрываются семантическое наполнение, гендерные роли и концептуальные метафоры понятия семьи в художественных текстах двух разных культур. В результате анализа научно обосновано, что в узбекской прозе семья в большей степени выступает символом коллективизма и традиций, тогда как в английской прозе она проявляется как пространство личной свободы и психологической среды.

Ключевые слова: концепт семьи, лингвокультурология, узбекская проза, английская проза, сопоставительный анализ, коллективизм, индивидуализм, гендерные роли.

Annotation. In this thesis, the linguistic and cultural features of the concept of "family" in Uzbek and English prose are investigated based on a comparative linguacultural analysis. The semantic content, gender roles, and conceptual metaphors of the family notion in literary texts of two distinct cultures are revealed. As a result of the analysis, it is scientifically substantiated that while family in Uzbek prose is depicted more as a symbol of collectivism and traditions, in English prose it appears as a domain of personal freedom and psychological environment.

Keywords: family concept, linguacultural study, Uzbek prose, English prose, comparative analysis, collectivism, individualism, gender roles.

Hozirgi globalashuv va madaniyatlararo muloqot jadallashgan davrda turli xalqlar adabiyoti va til tizimidagi universal tushunchalarni lingvomadaniy jihatdan tadqiq etish milliy tafakkur, dunyoqarash hamda qadriyatlar tizimini yoritishda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ana shunday universal va ijtimoiy-madaniy jihatdan eng muhim tushunchalardan biri “oila” konseptidir. Oila har bir jamiyatning asosiy birligi bo‘lib, uning badiiy adabiyotdagi, xususan, nasriy asarlardagi ifodasi o‘sha xalqning tarixiy taraqqiyoti, axloqiy-me‘yoriy tizimi, ijtimoiy tuzilmasi va milliy mentaliteti bilan chambarchas bog‘liq holda namoyon bo‘ladi. Zamonaviy tilshunoslik va adabiyotshunoslik kesishmasida o‘rganiladigan “konsept” tushunchasi shunchaki lisoniy birlik bo‘lmay, inson ongida til, hayotiy tajriba, emotsiya hamda ijtimoiy-madaniy omillar ta‘sirida shakllanadigan, avlodlar o‘rtasidagi chuqur ma‘naviy-mafkuraviy mental birlik hisoblanadi. Har xil tillarda va madaniyatlarda “oila” konsepti umumiy semantik asosga ega bo‘lishi mumkin bo‘lsa-da, ularning madaniy yuklamasi, oila a‘zolari o‘rtasidagi ierarxik munosabatlar, gender rollari va qadriyatlar tizimidagi o‘rni har bir millatning o‘ziga xos lisoniy olam manzarasida keskin farqlanadi. Mazkur tadqiqotda o‘zbek va ingliz nasrining yetakchi vakillari yaratgan badiiy matnlar materialida ushbu konseptning strukturaviy, emotsional va madaniy-axloqiy komponentlari qiyosiy-lingvomadaniy metodlar yordamida tahlil qilinadi[2].

O‘zbek adabiyoti boy tarixiy va madaniy an‘analarga ega bo‘lib, unda oila nafaqat shaxsiy hayotning markazi, balki butun jamiyat barqarorligi, ma‘naviyati hamda muqaddas urf-odatlar muhofazachisi bo‘lgan muassasa sifatida talqin etiladi. O‘zbek nasrida, ayniqsa, XX asr realizmi va undan keyingi davr badiiy tafakkurida oila konsepti ko‘proq kollektivistik dunyoqarash, jamoaviylik, ota-ona so‘ziga bo‘ysunish, kattalarga hurmat va oilaning avlodlar davomiyligini ta‘minlashdagi roli orqali ifodalangan. Bu borada o‘zbek nasrining cho‘qqisi hisoblangan Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romani xarakterlidir. Asarda oilaning shakllanishi jarayonida individual istaklar va patriarxal ijtimoiy bosim o‘rtasidagi ziddiyatlar, Komil va Otabek obrazlari misolida ota-onaning tanlovi hamda farzand burchi o‘rtasidagi munosabatlar

lingvomadaniy jihatdan yuksak mahorat bilan ko'rsatilgan. Mahzum buvaning oila an'analari va ajdodlar oldidagi mas'uliyat haqidagi so'zlari o'zbek oilasining shaxsiy manfaatdan ko'ra urf-odatlarini, sulola sha'nini ustun qo'yishidan dalolat beradi. Oybekning “Ufq” romanida esa yangi davr ijtimoiy-iqtisodiy islohotlari, ayolning oiladagi pozitsiyasining o'zgarishi kabi dinamik komponentlar oila tushunchasini yangicha ijtimoiy birlik sifatida taqdim etadi. Said Ahmadning “Hayotdan saboq” to'plami va “Buvimning xotirasi” kabi hikoyalarida esa oila eng avvalo tarbiya maktabi, mehr-oqibat va ma'naviy merosni uzatuvchi muassasa sifatida talqin qilingan. Erkin A'zam nasrida esa oilaning ichki hissiy dunyosi, psixologik munosabatlar va ruhiy anglashuv kechinmalari birinchi planga chiqadi. Umumlashtirib aytganda, o'zbek nasridagi oila tasviri milliy mentalitetga xos bo'lgan jamoaviylik va o'zaro g'amxo'rlik prinsiplari asosida mustahkam ijtimoiy-axloqiy negizga ega[4].

G'arb madaniy an'analari, protestant etikasi va individualistik dunyoqarash zaminida shakllangan ingliz adabiyotida esa “oilal” konsepti butunlay boshqacha semantik urg'ularga ega bo'lib, unda ko'pincha shaxsiy erkinlik, hissiy individualizm hamda jamiyat belgilagan rollar o'rtasidagi ziddiyatlar yetakchilik qiladi. Ingliz nasrida shaxsning o'z taqdirini o'zi belgilash huquqi oilaviy majburiyatlardan ustun qo'yilishi holatlari ko'p kuzatiladi. Jane Austenning “Pride and Prejudice” (Andisha va g'urur) romanida oilaviy munosabatlar sevgi, ijtimoiy mavqe, pragmatik moliyaviy manfaatlar va shaxsiy baxt omillari kesishtirilgan murakkab tarmoq sifatida chiziladi[3]. Elizabeth Bennet va Mr. Darcy munosabatlari ingliz madaniyatida oilaning mustahkam poydevori uchun eng avvalo shaxsiy qaror, teng huquqlilik va hissiy muvofiqlik zarurligini uqtiradi. Charles Dickensning “Great Expectations” (Buyuk umidlar) asarida esa sanoat jamiyatining insoniy munosabatlarga salbiy ta'siri, bolalik travmalari va an'anaviy oilaviy iliqlikdan mahrum bo'lgan Pip obrazi orqali oilaning g'amxo'rlik va himoya maskani sifatidagi qadri teskari planda, ya'ni uning yo'qligi keltirgan fojialar orqali dalillanadi. Virginia Woolfning modernistik yo'nalishdagi “To the Lighthouse” (Mayoq sari) romanida esa oila ijtimoiy tuzilmadan ko'ra ko'proq subyektiv kechinmalar, ichki psixologik muhit va ruhiy izlanishlar maydoniga aylanadi. Mrs. Ramsay obrazi orqali an'anaviy ayollik va ona g'amxo'rliqi ulug'lansa-da, Woolf ayni paytda oiladagi patriarxal hukmronlik va ierarxiyani keskin tahlil ostiga oladi. Ko'rinadiki, ingliz nasrida oilaviy munosabatlar ko'pincha sinfiy tafovutlar, shaxsiy erkinlik inqirozlari va gender tengligi masalalari bilan bog'liq holda, chuqur psixologizm asosida tasvirlanadi[1].

Xulosa o'rinda ta'kidlash lozimki, o'zbek va ingliz nasrida “oilal” konseptining lingvomadaniy xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilish ikki xalqning tub dunyoqarashi va mentalitetidagi farqlarni yaqqol ochib beradi. O'zbek nasriy asarlarida oila ko'proq jamiyat madaniy merosini asrovchi, shaxs manfaatini jamoaga bo'ysundiruvchi va an'analarga tayanuvchi barqaror ijtimoiy tuzilma sifatida talqin etilsa, ingliz nasrida u shaxsiy tanlov erkinligi, individual baxtga erishish yo'lidagi psixologik muhit hamda hissiy uyg'unlik makoni sifatida yoritiladi. O'zbek yozuvchilari asarlarida oiladagi munosabatlar “mehr-oqibat”, “hurmat” va “tarbiya” kabi tushunchalar atrofida kollektivizm yuzi bilan namoyon bo'lsa, ingliz adiblari ijodida “individualizm”, “ijtimoiy bosim” va “gender tengligi” muammolari pragmatik va psixologik kurashlar kontekstida tahlil qilinadi. Shunga qaramay, har ikki adabiyotda ham oila insonning ma'naviy kamoloti va ruhiy osoyishtaligini belgilovchi eng muhim hayotiy institut sifatida e'tirof etilishi konseptning universal qimmatga ega ekanligidan dalolat beradi. Ushbu o'xshashlik va farqlarni chuqur anglash madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish, tarjima nazariyasi muammolarini hal etish va badiiy matnlarni milliy kontekstda to'g'ri talqin qilish uchun mustahkam nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Qodiriy A. O'tkan kunlar. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.
2. Oybek. Ufq. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 2018.
3. Said Ahmad. Jimjitlik (va hikoyalar). – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2008.
4. Erkin A'zam. Yolg'izlik. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 2010.
5. Austen J. Pride and Prejudice. London: Penguin Classics. 2003.
6. Dickens C. Great Expectations. London: Wordsworth Editions. 2004.
7. Woolf V. To the Lighthouse. London: Oxford University Press. 1996.
8. Lakoff G., & Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press. 1980.